

พรรณพฤษชาและนานาสัตว์: บทบาทหน้าที่ในวรรณคดีอีสาน
เรื่อง ลำนกเต็นด่อน

Flora and Creatures: Characteristics in Northeastern Folktales
“Lam Noktendon”

วัฒนชัย หมั่นยิ่ง¹ / วรารักษ์ เพ็ชรดี^{2*}

Watanachai Monying / Varark Phetdi

¹ รองศาสตราจารย์ นาวาโท ดร., สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
Associate Professor Cdr. Dr., Thai Language Program, Faculty of Humanities, Naresuan University

² สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Thai Languages Program, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

*Corresponding author's email: varark.p@rumail.ru.ac.th

Received: April 24, 2023
Revised: December 4, 2023
Accepted: December 15, 2023
DOI:

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวรรณคดีอีสานประเภทลำเรื่อง นกเต็นด่อน ปรีวรุด และเรียบเรียงโดยภูวดล อยู่ปาน กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเรียกชื่อชนิด และบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์ จากการศึกษาพบว่าลำนกเต็นด่อนมีกลวิธีการเรียกชื่อพืชและสัตว์ 2 ลักษณะ คือ เรียกแบบเจาะจงชนิด และเรียกแบบไม่เจาะจงชนิด ในส่วนของบทบาทหน้าที่ของพืช และสัตว์พบ 4 ลักษณะ คือ เพื่อแสดงวิถีชีวิต เพื่อแสดงอารมณ์ เพื่อเป็นอนุภาคของสิ่งวิเศษ และเพื่อดำเนินเนื้อเรื่อง ทั้งนี้จากการศึกษาสันนิษฐานว่าผู้แต่งเลือกใช้พืช และสัตว์นานาชนิดเพื่อวัตถุประสงค์ในการดำเนินเนื้อ

เรื่องที่น่าสนใจ มีวรรณศิลป์ สะท้อนอารมณ์ และแสดงภูมิรู้ของผู้แต่ง ซึ่งสะท้อนภาพวิถีชีวิตของผู้คนที่ยังช่วยบันทึกศัพท์เกี่ยวกับพืช และสัตว์ไว้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: บทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์, ล่านกเต็นค่อน, วรรณคดีอีสาน

Abstract

This research examines the northeastern folktale narrative titled “Lam Noktendon” by Puwadol Yoopan, a member of the Ancient Document Conservation Group at The Research Institute of Northeastern Art and Culture, Maha Sarakham University. The study aims to investigate the methods used to designate and characterize various flora and fauna within the narrative. It was found that “Lam Noktendon” utilizes two distinct approaches for identifying flora and fauna: specific nomenclature and non-specific nomenclature. The investigation identified four key characteristics regarding the roles and functions of these entities: representing a way of life, expressing emotions, assuming metaphorical significance, and advancing the narrative. Ultimately, the composer selectively employs diverse types of flora and fauna to enhance the narrative's appeal, demonstrate literary prowess, evoke emotional responses, and contribute to the preservation of associated vocabulary. This literary endeavor effectively reflects cultural practices while making a significant contribution to the preservation of flora and fauna terminology.

Keywords: characteristics of flora and creatures, Lam Noktendon, northeastern folktale

บทนำ

นกเต็นด่อน (นกกระเต็นเผือก) เป็นนิทานพื้นบ้านพบการกระจายของเรื่องอยู่ในประเทศไทยและแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ของประเทศไทย เรื่องนี้มีลักษณะเป็นชาดกอนกนิบาตในอดีตจึงนิยมใช้เทศน์ในช่วงเข้าพรรษา (Pagdee, 2008, p. 4) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากฉบับปริวรรตถ่ายถอดเป็นอักษรไทยโดยภูวดล อยู่ปาน ซึ่งปริวรรตจากต้นฉบับเอกสารโบราณ อักษรไทยน้อย 1 ผูก จำนวน 219 ลาน โดยเอกสารต้นฉบับเก็บรักษาอยู่ที่วัดมหาชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดมหาสารคาม (Yoopan, 2019, p. 2)

เรื่องนกเต็นด่อนฉบับที่นำมาศึกษานี้แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทโคลงสารซึ่งเป็นโคลงโบราณนิยมใช้แต่งคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทนิทาน เนื่องจากมีท่วงทำนองที่เหมาะสมสำหรับการลำ (ขับร้อง) โคลงสารเรื่องนกเต็นด่อนจึงเรียกอีกชื่อว่า ลำนกเต็นด่อน

เนื้อเรื่องลำนกเต็นด่อนแบ่งออกเป็น 6 บั้น (ตอน) คือ บั้นต้นลำนกเต็นด่อน บั้นพระบารมี บั้นท้าวกำพร้าว้าผาสวง (เสื่อ, ผี (Yoopan, 2019, p. 149)) บั้นท้าวกำพร้าว้าผาพญาอินทรี บั้นท้าวกำพร้าว้าขนางสุทธาดา และบั้นม้วนชาติ โดยมีเรื่องย่อ ดังนี้

บั้นที่ 1 บั้นต้นลำนกเต็นด่อน ในตอนต้นของเรื่องกล่าวถึงพระยานครสีมิจิตานามว่านางสุทธาดา พราหมณ์ทำนายว่านางจะมีคู่ครองเป็นชายกำพร้าว้า จากนั้นเนื้อเรื่องกล่าวถึงท้าวกำพร้าว้าอาศัยอยู่กับย่าจำสวน วันหนึ่งท้าวกำพร้าว้าออกไปต่อนกได้นกเต็นด่อนมาตัวหนึ่ง ในตอนแรกท้าวกำพร้าว้าจะนำมาทำอาหารแต่นกเต็นด่อนร้องขอชีวิต โดยสัญญาว่าจะออกไปหาอาหารมาให้เพื่อตอบแทน วันหนึ่งขณะที่นกเต็นด่อนออกไปหาอาหาร ได้พบกับนกสังกาศ (นกชนิดหนึ่งนกจำพวกนกแก้ว) จึงชวนมาอยู่ด้วยกัน ต่อมา นกทั้งสองบินเข้าไปในวังพบนางสุทธาดาและได้บรรยายความงามของท้าวกำพร้าว้าให้นางฟัง นางสุทธาดาเมื่อได้ฟังจึงหลงรักท้าวกำพร้าว้า หลังจากนั้นนกเต็นด่อนกับนกสังกาศเมื่อกลับมาบ้านก็ได้บรรยายความงามของนางสุทธาดาให้ท้าวกำพร้าว้าฟัง เมื่อได้ฟังท้าวกำพร้าว้าก็เกิดหลงรักจึงขอให้เข้าไปสู่ขอนางสุทธาดาให้ เมื่อยามาสู่ขอนางสุทธาดา

พระยานครสีโกธรมากจึงเรียกสินสอดเป็นแก้ว แหวน เงิน ทอง ช้าง ม้า วัว ควาย ทาส ชายและหญิงอย่างละหนึ่งร้อย พร้อมทั้งให้สร้างสะพานเงินสะพานทองจากบ้านมายัง วัง ทำให้ท้าวกำพร้าว้าเกิดความอับอายจึงเดินทางเข้าสู่ป่าพร้อมกับนกทั้งสองตัว

วันที่ 2 บั้นพระบารมี หลังจากท้าวกำพร้าว้าพร้อมกับนกตื่นด่อน และนกสังกา เดินทางเข้าป่า พระอินทร์ได้ให้พระวิสุทคามะเนรมิตปราสาท อาหาร เสื้อผ้า และ ของวิเศษไว้ให้ เมื่อทั้งสามเดินทางมาพบจึงได้เข้าไปพักอาศัย ท้าวกำพร้าว้าได้ใช้ ของวิเศษทำให้นกตื่นด่อนกับนกสังกกลายเป็นชายหนุ่มรูปงาม ทั้งสามจึงตกลงว่า จะเดินทางกลับไปหาย่า แต่ระหว่างทางพระอินทร์ดลบันดาลให้เดินหลงทาง

วันที่ 3 บั้นท้าวกำพร้าว้าฆ่าสาว ท้าวกำพร้าว้า ท้าวตื่นด่อน และท้าวสังกา เดินทางหลงทางมาถึงเมืองสรวงแต่ไม่พบผู้คนอาศัยอยู่พบเพียงหีบใบหนึ่งอยู่กลางเมืองจึง เปิดหีบดู และได้พบนางคำหยาด นางได้เล่าเรื่องราวว่ามีสาวร้ายมากินชาวเมือง พระยา นครสรวงบิดาของนางเกรงว่านางจะถูกสงฆ์ทำร้ายจึงนำนางมาไว้ในหีบ ท้าวทั้งสามจึง ช่วยกันฆ่าสาว จากนั้นนำกระดูกของชาวเมืองมากองรวมกันแล้วชุบชีวิต พระยา นครสรวงจึงขอให้ท้าวทั้งสามครองเมืองสรวง ท้าวกำพร้าว้าจึงให้ท้าวสังกาอยู่ครอง เมืองสรวง ส่วนตนกับท้าวตื่นด่อนจะเดินทางต่อไป

วันที่ 4 บั้นท้าวกำพร้าว้าฆ่าพญาอินทรี ท้าวกำพร้าว้ากับท้าวตื่นด่อนเดินทางต่อ มาถึงยังเมืองอินทะปัตถาแต่ไม่พบผู้คนอาศัยอยู่ ระหว่างเดินสำรวจได้ขึ้นเสียงออกมา จากเสา จึงเจาะเสาดู และได้พบนางปัดทุมมา นางได้เล่าเรื่องราวว่ามีพญาอินทรีมากิน ชาวเมือง พระยานครอินทะปัตถาบิดาของนางเกรงว่านางจะถูกพญาอินทรีทำร้ายจึงนำ นางมาไว้ในเสา ท้าวทั้งสองจึงช่วยกันฆ่าพญาอินทรี แล้วชุบชีวิตชาวเมือง พระยานคร อินทะปัตถาจึงขอให้ท้าวทั้งสองครองเมืองอินทะปัตถา ท้าวกำพร้าว้าจึงให้ท้าวตื่นด่อน อยู่ครองเมืองอินทะปัตถาส่วนตนขอเดินทางต่อไป จากนั้นท้าวกำพร้าว้าได้เดินทางไปต่อ จนมาพบนกจี้ดี (นกทึดทือ) บินคาบรูอยู่ ท้าวกำพร้าว้าจึงปรบมือและร้องไล่ ทำให้นก ตกใจปล่อยรูลงมา ท้าวกำพร้าว้าจึงใช้ของวิเศษชุบชีวิตงูและเสกให้เป็นคน ท้าวจึงมอบ ลูกแก้ววิเศษให้ ต่อมาท้าวกำพร้าว้าเดินทางต่อกลับมายังบ้านของตน และใช้ของวิเศษ

ทำให้ข้ากลับมาเป็นสาวงาม หลังจากนั้นอยู่มาวันหนึ่งท้าวกำพริ้าได้ลอบเข้าไปหา นางสุทธาและอยู่กินด้วยกันจนนางตั้งครรภ์ เมื่อพระยานครสีทราบจึงให้เพชฌฆาต ไปจับตัวมาฆ่า แต่เพชฌฆาตกลับถูกท้าวกำพริ้าจับไว้ทั้งหมดเหลือรอดไปหนึ่งคน เพื่อให้ไปส่งข่าวพระยานครสี พระยานครสีจึงนำทหารไปรบกับท้าวกำพริ้าแต่ก็สู้ไม่ได้ ภายหลังท้าวกำพริ้าจึงยิงธนูเพื่อส่งข่าวบอกท้าวสังกาท้าวเต็นค่อนให้ยกทัพ มาสู้ของนางสุทธา

วันที่ 5 บั้นท้าวกำพริ้าของนางสุทธา เมื่อท้าวสังกาและท้าวเต็นค่อน ทราบเรื่องจึงยกทัพมาเจรจากับนางสุทธา พระยานครสีเมื่อเห็นกองทัพทั้งสองเมือง จึงยอมยกนางสุทธาให้ แต่มีข้อแม้ว่าต้องทำตามสัญญาที่ข้าให้ไว้ ท้าวกำพริ้าจึง ขอให้พระอินทร์ช่วย พระอินทร์จึงมาช่วย พระยานครสีก็ยอมยกนางสุทธาและ บ้านเมืองให้ท้าวกำพริ้าปกครอง ท้าวกำพริ้า และนางสุทธาได้อยู่กินกันจนมีบุตร คือ ท้าวสุคะตา ต่อมาท้าวกำพริ้าได้ยกเมืองให้นุครปกครองแทน ภายหลังเมื่อท้าวกำพริ้า และนางสุทธาสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์

วันที่ 6 บั้นม้วนชาติ กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธกาลของ ตัวละครแต่ละตัว

จากการศึกษาเรื่องล้านกเต็นค่อนในเบื้องต้นพบว่ามีการใช้พืชและสัตว์ ในการดำเนินเรื่อง โดยสร้างบทบาทหน้าที่หลายประการ เช่น การใช้เป็นตัวละคร ซึ่ง ตัวละครในงานบันเทิงคดีนี้ถือเป็นองค์ประกอบหลักองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการ ดำเนินเรื่อง อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรื่องดำเนินไปตั้งแต่ต้นจนจบ (Soontherotoke, 2020, p. 44) ตัวละครในเรื่องนอกจากตัวละครเอกที่เป็นมนุษย์แล้ว ตัวละครประกอบส่วนหนึ่งใช้เป็นตัวสัตว์ เช่น นกเต็นค่อน นกสังกา อินทรี แม้ว่า ตัวละครบางตัวจะเป็นภาพแทนของมนุษย์แต่ผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้สัตว์ต่างชนิดกัน แม้ว่าจะเป็นสายพันธุ์เดียวกัน (เป็นนกเช่นเดียวกัน) ในบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย เช่น ไช้กเต็นค่อนกับนกสังกาเป็นตัวละครฝ่ายดี และใช้อินทรีเป็นตัวละครฝ่ายร้าย นอกจากนี้ยังใช้พืชในบทบาทหน้าที่อื่น เช่น การใช้เป็นบทพรรณนาฉาก การใช้เป็น

บทพรรณนาอารมณ์ การใช้เป็นอาหาร ฯลฯ อยู่ตลอดทั้งเรื่อง ในประเด็นดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าพืช และสัตว์ในเรื่องลำนกเต็นต์ก่อนมีบทบาทหน้าที่หลายประการที่ช่วยในการดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

พืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในวรรณคดีอีสานถูกใช้ในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน ดังเช่น พืชใช้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจที่เหนือมนุษย์เพื่อช่วยให้มนุษย์ดำรงอยู่ และในทางกลับกันก็สามารถทำลายล้างมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน (Woradejnaiyana & Pengprapha, 2021, pp. 46-50) ในส่วนของสัตว์พบในลักษณะใกล้เคียงกับพืช เช่น ม้าใช้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ (ด้านดี) รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา (Uttaranit & Hongsuwan, 2019, pp. 11-24) งูชวง (งูใหญ่) ใช้เป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายโดยเฉพาะในการทำลายล้างมนุษย์ (Woradejnaiyana & Hongsuwan, 2019, pp. 300-301) จากตัวอย่างการศึกษาพืช และสัตว์ในวรรณคดีอีสานข้างต้นชี้ให้เห็นว่าพืชและสัตว์ใช้เพื่อแสดงบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวกับพลังอำนาจทั้งด้านดีและไม่ดี ทั้งนี้ผู้วิจัย ตั้งข้อสังเกตว่า นอกจากด้านพลังอำนาจแล้วพืช และสัตว์ในวรรณคดีอีสานยังใช้ในบทบาทหน้าที่อื่น อีกดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการใช้พืชและสัตว์ในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องลำนกเต็นต์ก่อน เพื่อทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์ในวรรณคดีอีสานเรื่องนี้ ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลหรือมีลักษณะร่วมกับวรรณคดีอีสานเรื่องอื่น อีกทั้งยังอาจจะช่วยให้เห็นมุมมองของชาวอีสานที่มีต่อพืชและสัตว์ซึ่งแสดงออกผ่านวรรณศิลป์เชิงวัฒนธรรมที่ช่วยแสดงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนเฉพาะของท้องถิ่นอีสานได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเรียกชื่อชนิดและบทบาทหน้าที่ของพืช และสัตว์ในวรรณคดีอีสานเรื่องลำนกเต็นต์ก่อนที่ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่อง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาคั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. แหล่งข้อมูล ผู้วิจัยใช้ข้อมูลหลักจากหนังสือ “ล่านกเต็นค่อน” เรียบเรียงโดยกวุดล อยู่ปาน ซึ่งปริวรรตจากต้นฉบับเอกสารโบราณ อักษรไทยน้อย 1 ผูก จำนวน 219 ลาน ล่านกเต็นค่อนแบ่งออกเป็น 6 บั้น จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยกลุ่มงานอนุรักษ์เอกสาร โบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นข้อมูลหลัก

2. การจัดทำและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งเป็นการเรียกชื่อพืชและสัตว์ และการศึกษาบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์

3. การนำเสนอผลการศึกษา การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวรรณคดีอีสานเรื่องล่านกเต็นค่อนผู้วิจัยได้ศึกษาใน 2 ประเด็น คือ การเรียกชื่อนิค และบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์ ซึ่งพบข้อมูล ดังนี้

1. การเรียกชื่อพืชและสัตว์

การเรียกชื่อพืชและสัตว์เป็นการแสดงออกถึงการรับรู้ และเรียกใช้ใน การเรียกชื่อพืช และสัตว์ในล่านกเต็นค่อนพบ 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1 เรียกแบบไม่เจาะจงชนิด

เรื่องล่านกเต็นค่อนพบคำเรียกแบบไม่เจาะจงชนิด 2 ประเภท ดังตัวอย่าง

1.1.1 คำเรียกพืชและสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดที่เป็นคำทั่วไป เช่น

ข้าว หมากรั้ว (ผลไม้) ดอกไม้ ฯลฯ ส่วนคำเรียกสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดที่เป็นคำทั่วไป เช่น ช้าง ไก่ ฮวก (ลูกอ๊อด) ฯลฯ โดยจากตัวอย่างเป็นลักษณะการเรียกชื่อพืชและสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดโดยใช้คำศัพท์ภาษาไทย (หรือภาษาถิ่นอีสาน) เช่น หมากรั้ว หมายถึง ผลไม้ ไม่ได้ระบุว่าเป็นผลไม้ชนิดใดหรือมีรสชาติอย่างไร อีกตัวอย่าง คือ ฮวก หมายถึง ลูกอ๊อด ซึ่งไม่ได้ระบุว่าเป็นลูกอ๊อดของกบหรือคางคก ฯลฯ การเรียกชื่อพืชและสัตว์ในลักษณะนี้เป็นการใช้คำที่เป็นศัพท์พื้นฐานช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจได้โดยง่ายแม้ไม่ระบุรายละเอียดหรือลักษณะพิเศษแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ที่เหมือนกันระหว่างผู้ประพันธ์กับผู้รับสาร

1.1.2 คำเรียกพืชและสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดที่เป็นคำยืม เช่น สาลี

(ข้าว) กุดหนี่ (กล้วย) อาลันยา (ป่า) ฯลฯ ส่วนคำเรียกสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดที่เป็นคำยืม เช่น กุดโต (ไก่) อาชะไนย (ม้า) สักกุนา (นก) ฯลฯ โดยจากตัวอย่างพบลักษณะการเรียกชื่อพืช และสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดโดยใช้คำยืม ซึ่งมักจะเป็นคำยืมบาลีสันสกฤตเป็นหลักอันเนื่องมาจากอิทธิพลจากการรับศาสนาพุทธ อีกทั้งวรรณกรรมนิทานอีสานส่วนมากมักถูกทำให้เป็นชาดก (Punnatok, 2019, p. 179) จึงเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พบภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามาใช้ในงานวรรณคดีอีสาน โดยจากการศึกษาพบลักษณะเฉพาะของการเรียกชื่อพืชและสัตว์แบบไม่เจาะจงชนิดโดยใช้คำยืม 2 ลักษณะ คือ

1) คำที่ยืมบางคำแม้คำศัพท์เดิมจะมีความหมายเฉพาะ แต่เมื่อยืมมาแล้วจะใช้ในความหมายไม่เฉพาะเจาะจง เช่น สาลี หมายถึง ข้าวโดยทั่วไปไม่ได้หมายถึงข้าวสาลี ซึ่งเป็นข้าวชนิดหนึ่ง

2) คำที่ยืมมักใช้คู่กับคำภาษาไทยหรือภาษาอีสาน เนื่องจากบางคำน่าจะเป็นคำที่ไม่ได้รับรู้หรือใช้กันโดยทั่วไป ผู้ประพันธ์จึงใช้กลวิธีในการซ่อนคำเพื่อให้ผู้อ่านทราบความหมายหรือคาดเดาความหมายได้จากบริบท เช่น กุดหนี่กล้วย มาจากคำบาลีสันสกฤตว่า กัถลี หมายถึง กล้วย ซ่อนกับคำว่า กล้วย เป็น กุดหนี่กล้วย

1.2 เรียกแบบเจาะจงชนิด

การเรียกแบบเจาะจงชนิดเป็นการเรียกพืชและสัตว์โดยระบุชนิดย่อยของสายพันธุ์ โดยในล้านกเดิ่นค่อนพบการเรียกแบบระบุละเอียดเจาะจงของพืช เช่น หมากบัว (ลูกสะบัว) ดอกกะยอม (ดอกพะยอม) บัวจีแบ้ (บัวชนิดหนึ่ง) ฯลฯ ส่วนการเรียกแบบเจาะจงชนิดของสัตว์ เช่น ปลาฝา (ตะพาบ) เตื่อโครง อีหลอ (จิ้งหรีดชนิดหนึ่ง) โดยจากตัวอย่างพบลักษณะการใช้คำเรียกพืชและสัตว์แบบระบุชนิดที่ช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายว่าหมายถึงพืชหรือสัตว์ชนิดใดทั้งยังช่วยให้เกิดจินตภาพตรงตามผู้ประพันธ์

นอกจากนี้พืชหรือสัตว์บางสายพันธุ์ที่ไม่มีชนิดย่อยหรือสายพันธุ์ย่อยหรือมีจำนวนน้อยไม่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปพบว่าผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการบ่งบอกลักษณะเฉพาะ โดยการเติมคำขยายเพื่อระบุชนิด ตัวอย่างการเรียกแบบเจาะจงชนิดของพืช เช่น ข้าวหนึ่ง (ข้าวเหนียว) ดงกว้าง (ป่าขนาดใหญ่) ดวงหอม (ดอกไม้กลิ่นหอม) ส่วนการเรียกแบบเจาะจงชนิดของสัตว์ เช่น พลายช้าง (ช้างตัวผู้) นกน้อย ช้างถ้าว (ช้างหนุ่ม) ฯลฯ โดยจากตัวอย่างพบลักษณะการใช้คำขยายเพื่อช่วยระบุชนิดของพืชและสัตว์แบบเจาะจงเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพตรงตามผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ ในการใช้คำขยายนี้ช่วยจำกัดวงกว้างให้แคบลงมา เช่น ใช้คำว่า พลาย ซึ่งหมายถึงช้างตัวผู้มาขยายคำว่า ช้าง เพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจว่าสัตว์ที่กล่าวถึงหมายถึงช้างตัวผู้โดยไม่ต้องบรรยายละเอียดเพิ่มเติม หรืออธิบายวิธีการปรุงอาหาร เช่น ข้าวโดยใช้คำว่า หนึ่ง หรือ หนึ่ง มาขยายเพื่อให้ผู้อ่านทราบว่าการที่กล่าวถึงนี้หมายถึงข้าวที่ทำให้สุกโดยวิธีการหนึ่ง ซึ่งหมายถึงข้าวเหนียว กลวิธีดังกล่าวนี้ช่วยให้ผู้รับสารและผู้ประพันธ์เกิดจินตภาพร่วมกันได้ตรงตามเจตนาของผู้ประพันธ์

2. บทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ที่แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ เพื่อดำเนินเนื้อเรื่อง เพื่อแสดงวิถีชีวิต เพื่อแสดงอารมณ์ และเพื่อเป็นอนุภาคของสิ่งพิเศษ ดังนี้

2.1 การใช้พืชและสัตว์เพื่อดำเนินเนื้อเรื่อง

ล้านกเต็นต์ก่อนพบการใช้พืชและสัตว์เป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งการจากการศึกษาพบ 5 บทบาท ดังนี้

2.1.1 ตัวละคร เช่น “*บาก็ ยอยกเต้า คัน (ที?) ไหลหลัว หคนกน้อย เต็นแก้วเบ็งคู ค้อมว่า บาหดแล้ว เต็นค่อนเป็นคน สมไวคือ คั่งพรหมลงแแต่้ม ... บาก็ พัดดำตัวตั้ง หดอ่อนสังกา เลยเป็นคน ฮูปางมปานแแต่้ม*” (Yoopan, 2019, p. 44) จากตัวอย่างพบตัวละครที่เป็นสัตว์ คือ นกกระเต็นและนกสังกา ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นมนุษย์ แม้ว่าตัวละครทั้งสองจะมีลักษณะเป็นบุคลาธิษฐานตั้งแต่ต้น ทั้งด้านการพูดคุย การแสดงความคิดเห็น การแสดงอารมณ์ แต่กายภาพของทั้งสองยังคงเป็นสัตว์ ผู้ประพันธ์จึงทำให้ทั้งสองกลายเป็นมนุษย์เพื่อช่วยในการดำเนินเรื่องต่อไปโดยเฉพาะในตอนท้าย (บันทึกคำปราศรัยของนางสุดชาดา) ที่ทั้งสองยกทัพมาช่วยท้าวกำพริ้ว หากสัตว์ทั้งสองไม่ได้กลายเป็นมนุษย์และแต่งงานกับธิดาเจ้าเมืองต่าง ๆ อำนาจในการต่อรองเพื่อช่วยตัวละครเอกก็อาจจะลดลง

2.1.2 ปมปัญหา เช่น ตอนที่เข้าไปของนางสุดชาดาแต่พระยานครสี 'ไม่ต้องกรยกให้จึงตั้งเงื่อนไขสินสอด ความว่า “*อาษาในย คู่พันพอฮ้อย อันว่า กุญชโลซ้าง พอพันฮ้อยคู่ ... งั่วอุสุพร้อม ง้วนมฮ้อยคู่ จริงทอญ ควายบ่น้อย พอฮ้อย คั่งเดียว ย่าเฮย ... แล้วจึง หาเอกกล้วย เคือคำไขกาบ ผุงหมุกกล้วย เลียนไว้ขอกกลาง ย่าเฮย*” (Yoopan, 2019, p. 36) จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์ใช้พืชและสัตว์หลากหลายชนิด โดยพืชและสัตว์ที่ผู้ประพันธ์ใช้ในตอนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของมนุษย์ เช่น ไข่เป็นอาหาร ไข่เป็นพาหนะ ใช้ในการทำเกษตร ฯลฯ อันเนื่องมาจากเป็นตอนที่กล่าวถึงการสู่ขอจึงกำหนดสินสอดเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการเลี้ยงชีพในอนาคต ในส่วนนี้ช่วยชี้ให้เห็นทัศนคติเกี่ยวกับรูปแบบการดำรงชีพของมนุษย์ที่ต้องพึ่งพาพืชและสัตว์

2.1.3 ฉาก ล้านกเต็นต์ก่อนพบการใช้พืชและสัตว์ในการบรรยายฉาก 2 ประเภท ดังนี้

ก. ฉากที่เป็นเวลา

ฉานกเต็นด่อนใช้พืชและสัตว์ในการบรรยายฉากที่เป็นเวลา เช่น การบอกช่วงเวลาเช้าโดยใช้สัตว์ ความว่า “พอเมื่อ ราตรีค้อย สอยวอยใกล้รุ่ง มาแล้ว ไก่ก็ ตบปีกฮ้อง ขันท้าวทัวเมือง” (Yoopan, 2019, p. 20) อีกตอนหนึ่งเป็นการใช้พืชเพื่อบอกระยะเวลา ความว่า “ส่วนอันว่า สมควรเจ้า อินทร์แปงบ่เหลียวเบ็ง อยู่ทาง เคี้ยวหมาก แล้ว ไยเล่นย่านตม” (Yoopan, 2019, p. 86) จากตัวอย่างทั้งสอง พืชและสัตว์ถูกนำมาใช้เป็นฉากที่แสดงช่วงเวลาและระยะเวลา แสดงให้เห็นถึงความผูกพันของมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นที่รับรู้อย่างดี เช่น ไก่มักจะขันในช่วงเช้า ระยะเวลาเคี้ยวหมากตั้งแต่ต้นจนหมากจืด

ข. ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อม

ในเรื่องฉานกเต็นด่อนพบการใช้พืชและสัตว์ในการบรรยายฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ความว่า “อันว่า สะพังกว้าง อุททะกังใส่อง มีทั้ง กบเขียด ฮ้อง แคมน้ำซั่วแซว มีทั้ง ปูปลาพร้อม หอยปิงหน่วยใหญ่ มีทั้ง หอยกิบก็ หอยกว้าง หน่วยงาม มีทั้ง ปลาฝาพร้อม แมงอีคาเหนี่ยวง่อม ก็มี มีทั้ง เต่าแลกึ่ง ทั้งเข้ไต่ปลา มีทั้ง ปลาพวงพร้อม กินไคแหนจอก ปลาปากบ่อน กินไค้ดอกจาน ... ทั้งปลาคุคคิน ในตม แคมเขียด ปลาค้อกั้ง คะยงเต้นออกมา มีทั้ง ปลาเซียมบ่อน มังกรกบท้าย มีทั้ง ปลาว่าไค้ ไปซันหลิบหิน มีปลาบักน้อย เป็นพืงนำแม่ หมูปลาห้าฮ้อย เหลือสิ้นแต่ปลา ... บัวทอง ลัน บัวคำ ไชกาบ บัวจีแบ่ ชาวแหล่หมุ่นอ่อน มีทั้ง บัวเงินพร้อม สุธะพิพวงที่มีทั้ง ดอกสุปนากน้อย เหลือซังตั้งคำ มีทั้ง มาลาเสียง นีละบลหอมอ่อน แท้แล้ว” (Yoopan, 2019, pp. 21-22) จากตัวอย่างเป็นการบรรยายธรรมชาติทั้งพืชและสัตว์ โดยฉากดังกล่าวเน้นความงามของธรรมชาติที่ถูกตกแต่งด้วยจิตของมนุษย์ ผู้ประพันธ์เลือกใช้พืชและสัตว์ที่เป็นที่รู้จักอีกทั้งยังเป็นพืชและสัตว์ที่มีความงดงามตามความนิยมมาร้อยเรียงเพื่อให้เกิดความงามทางจินภาพและเสียง ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการบรรยายธรรมชาติที่เสมือนจริง แต่ไม่ใช่ธรรมชาติที่มีอยู่จริง

2.1.4 ภาพพจน์ เช่น บทชมความงามของนางสุคชาดา ความว่า “เล็บอ่อนน้อย แดงเข้มดั่งฟาง พี่เฮย นางนั้น แขนกลมสวย เสมองาช้างถ้าว” (Yoopan, 2019, p. 29) อีกตอนหนึ่งแสดงภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า “ข้อยนี้ คือคั่งกาคำ ส้าย เทียมหงส์ก็ียินยาก” (Yoopan, 2019, p. 83) จากตัวอย่างพบว่าพืชและสัตว์ ถูกนำมาใช้ในการเปรียบเทียบเพื่อก่อให้เกิดจินตภาพตามผู้ประพันธ์ พืชและสัตว์ที่ถูกนำมาใช้เปรียบเทียบเป็นสิ่งที่มีลักษณะดีทั้งผู้ประพันธ์และผู้รับสารทั้งยังมีทัศนคติเช่นเดียวกัน เช่น สีแดง (โทนสีแบบฟาง) คือ ความงาม งาช้างคือความงาม กา คือ ความต่ำต้อย หงส์คือความสูงส่ง

2.1.5 สำนวน เช่น ผู้แต่งต้องการจะสื่อสารว่าอย่าบังคับจิตใจ คนอื่นให้ทำตามก็ใช้สำนวนในการสื่อสาร ความว่า “อันว่า คววยบ่กินหญ้า แสนสิค้มก็หากข้าง ข้างบ่กินเลาเคา ค่มเหงคู้อย ชาดที่ หงส์ผายฟ้า ลิงเล่นบวกควาย เป็นลือสั่งว่า เล็งเล็งเว้า งามย่ำกบับ” (Yoopan, 2019, p. 88) จากตัวอย่างพืชและสัตว์ถูกนำมาใช้ในการอธิบายความโดยใช้ความหมายแฝงสื่อสารแทน สำนวนดังกล่าวเป็นถ้อยคำที่รับรู้กันโดยทั่วกระถึงถึงปัจจุบันเทียบได้กับสำนวนว่า “อย่าข่มเขาโคขืนให้กินหญ้า” แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงธรรมชาติของสัตว์แม้ว่าหญ้าจะเป็นอาหารแต่เมื่อไม่ต้องการก็ไม่ควรไปบีบบังคับให้ทำตามความประสงค์ของตน

2.2 การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงวิถีชีวิต

ถ้านกเดินค่อนพบการใช้พืชและสัตว์ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต 9 บทบาท ดังนี้

2.2.1 การพินัน เช่น ตอนที่ท้าวกำพร้าพินันเล่นสะบ้า ความว่า “ท้าว นั้น อายุได้ เจ็ดปีขึ้นใหญ่มา แท้แล้ว ท้าวก็ เก็บหมากบ้า มาเล่นแอบมือ แต่นั้น ผุ่งเด็กน้อย ทั้งหลมาจวบ เขาก็ ชวนอ่อนน้อย ชายให้แต่พินันเป็น คันว่า ชาวตูแท้ สิอาควายนามด้อยหนึ่ง จริงแล้ว ผิวว่า ท่านหากแท้ ตูสิให้เครื่องกิน แท้แล้ว” (Yoopan, 2019, p. 19) จากตัวอย่างเป็นการใช้พืช คือ ลูกสะบ้า เป็นเครื่องมือในการทำพินันกัน ซึ่งผลการแพ้ชนะในการพินันครั้งนี้ก็ไม่ได้สร้างปัญหาหรือจุดวิกฤต

ให้กับเรื่อง แต่มีประโยชน์ในการสร้างภาพลักษณ์ให้ตัวละครเอกในฐานะตัวละคร
วีรบุรุษที่เป็นผู้เก่งกาจเท่านั้น

2.2.2 อาหาร เช่น ในตอนที่ท้าวกำพริ้วขณะพ่นนั้แล้วได้อาหาร
ความว่า “*ท้าวก็ ใค้อ้อข้าว สัพพะสิ่งปลูกา ทั้งแกงอาะ สูบยามีพร้อม*” (Yoopan, 2019,
p. 20) อีกตอนหนึ่งในตอนที่ท้าวกำพริ้วได้นกเต็นด่อนกลับมาบ้านได้ให้อาหารนก
ความว่า “*เมื่อนั้น บากี้ไปเอาข้าว ทั้งปลาบือนมาม นกก็ กินอ้อมแล้ว อยู่ใช้ปีกหา
แท้อแล้ว*” (Yoopan, 2019, p. 23) จากตัวอย่างทั้งสองข้างต้นพบว่าอาหารที่ถูกกล่าวถึง
มีทั้งพืชและสัตว์นอกจากนี้อาหารนั้นนอกจากจะเป็นอาหารมนุษย์แล้วก็ยังเป็นอาหาร
ของสัตว์อีกด้วย

2.2.3 เครื่องมือสื่อสาร เช่น ในตอนที่ท้าวกำพริ้วเขียนสารหา
นางสุดซาดา ความว่า “*สารนี้ ชื่อว่าสารสร้อย ข้อยอัยผู้อยู่ไกล สารพอย พระไท่ไกล
พะทัด หัดทะบาทรราชคม สมกับด้วย ไบลานแบ่งสาร มาถึงน้องนาถ*” (Yoopan, 2019,
p. 31) จากตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการใช้พืช คือ ใบของต้นลานเป็นเครื่องมือในการ
สื่อสาร ซึ่งในอดีตนั้นการจารอักษรลงใบลานเป็นการสื่อสารที่นิยมและแพร่หลาย
พบได้โดยทั่วไปทั้งยังสามารถเก็บรักษาถ่ายทอดหรือส่งต่อได้อีกด้วย การใช้พืช
เป็นเครื่องมือสื่อสารนี้แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาธรรมชาติอีกประการหนึ่ง

2.2.4 ที่อยู่อาศัย เช่น ในตอนที่ข้าจะไปสู่ขอนางสุดซาดา ความว่า
“*ยาก็ บายเอาผ้า สะ ไปมาพาดบา ทั้งเล่า พายช้าน้อย ลงห้องดูบดอง*” (Yoopan, 2019,
p. 34) อีกตอนหนึ่งในตอนที่ท้าวกำพริ้วเข้าป่า ความว่า “*เห็นแต่ ท้าวกำพริ้ว นอนค้าง
แค้ไพร*” (Yoopan, 2019, p. 42) จากตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการใช้พืชเป็นที่อยู่อาศัย
ทั้งการนำส่วนของพืช คือ ใบ (ดอง ในภาษาอีสานหมายถึงใบไม้) มาสร้างเป็นที่พัก
อาศัย (สันนิษฐานว่าทำเป็นหลังคาและฝาผนัง) หรือการเข้าไปพักอาศัยอยู่ในป่าซึ่งถือ
ว่าเป็นที่พักพิงเช่นกัน พืชที่ถูกนำมาใช้เป็นที่อยู่อาศัยนี้ยังช่วยแสดงสถานะของตัว
ละครได้อีกด้วย เช่น ข้าของท้าวกำพริ้วอาศัยอยู่ในดูบดอง (ดูบ หมายถึง กระท่อม คำว่า

ดูตองจึงหมายถึงกระท่อมที่สร้างด้วยใบไม้ (อาจจะเป็นหญ้าคาหรือใบไม้อื่น ๆ) แสดงให้เห็นถึงฐานะที่ยากจนหรือลำบากของตัวละคร

2.2.5 ศิลปกรรม เช่น ในตอนที่ท้าวกำพร้ากล่าวอาลัยต่อปราสาทที่เคยพักอาศัย ความว่า “*ฝูงหมู่ สูปนาคเกี้ยว คำเจ้าก็อยู่ดี แต่ท่อน ค่อยอยู่ดีเยอ หงส์คำเฝ้า ปีกคู โขงเจ็ดปีก ภูษย*” (Yoopan, 2019, p. 46) อีกตอนหนึ่งในตอนที่พระยาสิทธิชมความงามของฮางฮอด (รางวัลสำหรับใช้รดน้ำในพิธีต่าง ๆ) ความว่า “*หลังดู ลินคำเหลื่อม มังกอนสูปนาค ... อันว่า ลินเงินนั้น พญาหงส์เหียนปีก*” (Yoopan, 2019, p. 128) จากตัวอย่าง แสดงให้เห็นศิลปกรรมด้านการแกะสลักหรือลายปั้น เช่น นาคหงส์ ฯลฯ แม้ว่านาคจะเป็นสัตว์ในจินตนาการแต่น่าจะได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจจากสัตว์ที่มีอยู่จริง คือ งู อีกทั้งความหมายในภาษาบาลีสันสกฤตยังหมายถึงงูใหญ่เช่นกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงรวมนาคไว้ในกลุ่มของสัตว์ด้วย อีกทั้งศิลปกรรมขอมมี ความวิจิตรพิสดารไปกว่าปกติ เช่น หงส์ในงานศิลปกรรมกึ่งงดงามเหนือหงส์จริงมีเพียงเค้าโครงของร่างกายที่คล้ายคลึงกัน นาคก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น นาคและหงส์นี้จึงแสดงให้เห็นถึงการใช้สัตว์เพื่อสร้างสรรค์ความงามอันวิจิตรเหนือธรรมชาติที่มีที่มาจากธรรมชาติ

2.2.6 เครื่องประดับ เช่น ในบทชมโฉมนางคำหยาด ความว่า “*กัณฑ์ ทัดดอกไม้ คำข้มสู่นาง*” (Yoopan, 2019, p. 53) อีกตอนหนึ่งในตอนที่บรรยายฉากอาบน้ำ ความว่า “*มีทั้ง น้ำดอกไม้ ประสงค์ล้างเหงื่อ ไกล*” (Yoopan, 2019, p. 90) จากตัวอย่าง พบการใช้พืชเพื่อประดับตกแต่งให้เป็นที่น่าพึงพอใจไม่ว่าจะจากตนเองหรือผู้อื่น เครื่องประดับนี้รวมทั้งที่สัมผัสได้ด้วยรูป (มองเห็น) หรือสัมผัสได้ด้วยกลิ่น เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ใช้เพื่อทำให้เกิดความน่าพึงพอใจในตนเองทั้งสิ้น ในเรื่องนี้ผู้ประพันธ์ใช้ดอกไม้เป็นเครื่องประดับทั้งรูปและกลิ่น ซึ่งดอกไม้นี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ยอมรับ โดยทั่วไปว่าเป็นสิ่งที่สวยงามและมีกลิ่นเป็นที่พึงพอใจ

2.2.7 ใช้เป็นเชื้อเพลิง เช่น ในตอนที่ท้าวเดินค่อนจุกไฟล่ออินทรี ความว่า “*เจ้า (ก็?) เก็บหมู่ไม้ กองขึ้นจุกเผา ที่ท่อน*” (Yoopan, 2019, p. 61) จาก

ตัวอย่าง พบการใช้พืชเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในจุดประสงค์เพื่อกำจัดภัยอันตราย แม้ว่าการก่อไฟดังกล่าวจะเป็นการเรียกศตฺรมา แต่การเรียกศตฺรในที่นี้เป็นการหลอกล่อเพื่อกำจัด ดังนั้นการที่ผู้ประพันธ์ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงย่อมแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่พึ่งพาธรรมชาติในอีกวัตถุประสงค์หนึ่ง

2.2.8 เครื่องประกอบพิธีกรรม เช่น ในตอนที่ท้าวกำพร้า

ยกชั้นหมากไปสู่นางสุดซาดา ความว่า “*ฟังยิน ควงควงหอม หอยสังข์ตีปาว*” (Yoopan, 2019, p. 126) อีกตอนหนึ่งในตอนที่เหล่านางฟ้ามาไหว้จุฬามณี ความว่า “*ฝูงหมู่ นางแมน ไหว้เจดีย์มหาธาตุ ถวายดอกไม้ ประนมมือสูนาง*” (Yoopan, 2019, p. 135) จากตัวอย่าง พบการใช้พืชและสัตว์เพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม ทั้งเพื่อสร้างความบันเทิงหรือบรรยากาศที่เข้มข้น เช่น การเป่าสังข์ หรือเพื่อความมงคล เช่น ใช้ดอกไม้ ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ใช้พืชและสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ตนประกอบโดยมีจุดประสงค์ที่ชัดเจน

2.2.9 ยานพาหนะ เช่น ในตอนที่พระยานครสีให้ทหารไปสืบข่าว

ความว่า “*สิดขึ้นม้า แลมแล้เส้งไป ... ก็ลงจากม้า ประนมมือค้อยถาม*” (Yoopan, 2019, p. 107) อีกตอนหนึ่งในตอนที่พระยานครสีกลับเข้าวัง ความว่า “*พระก็ เสด็จจากข้างเลขขึ้นสู่หอ แท้แล้ว*” (Yoopan, 2019, p. 112) จากตัวอย่าง พบการใช้สัตว์ คือ ช้างและม้าเป็นยานพาหนะ ซึ่งสัตว์ทั้งสองชนิดนี้ปรากฏชื่ออยู่ในหลายตอน การใช้ช้างและม้าเป็นยานพาหนะนั้นนอกจากจะทุนแรงของมนุษย์แล้วยังเป็นสัตว์ที่มีความสง่างามในทัศนะของมนุษย์ ผู้ที่จะสัญจร โดยใช้ช้างหรือม้าเป็นพาหนะได้จะต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจหรือมีสถานะที่สูงส่งกว่าปกติ ดังนั้นสัตว์ที่ถูกนำมาใช้นี้ย่อมช่วยแสดงสถานะของตัวละครในเรื่องว่ามีสถานะอย่างไร

2.3 การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงอารมณ์

เรื่องล้านกเต็นก่อนพบการใช้พืชและสัตว์ที่ใช้แสดงอารมณ์

2 บทบาท ดังนี้

2.3.1 ครำครวญ เช่น ในตอนที่ท้าวกำพร้าว้งต้องเดินทางเข้าป่า

ความว่า “ฟิงยีน อีหลอฮ้อง แกรมหมู่อาหลอ ฟุ่นเยอ แชวแซวเสียง อยู่นันเนื่องฮ้อง ฟิงยีน เป็ดบองฮ้อง เถิงคว่วนวอน ฟุ่นเยอ คีแก่ เก้าอันฮ้อง ปลายไม้ฮ้อเสียง แลเยอ” (Yoopan, 2019, p. 40) จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์ใช้สัตว์เพื่อสร้างบรรยากาศในเรื่องให้วังเวงโดดเด่น เช่น เสียงเสียงอีหลอ (จิ้งหรีดชนิดหนึ่ง) เสียงเป็ดบอง (นกเป็ดน้ำ) เสียงนกเก้า สัตว์ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ขึ้นนี้เป็นสัตว์ที่ส่งเสียงแล้วเกิดความวังเวงในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศให้วังเวงโดดเด่น สอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่ตัวละครต้องออกผจญภัยในป่า

2.3.2 รัก เช่น ในตอนที่เหล่าสตรีเมืองสรวงเห็นความงามของ

ท้าวทั้งสามจึงนำดอกไม้มามอบให้ ความว่า “ขอให้ เอาดอกไม้ พระอวนน้อยยื่นถวาย แค่อ่อน” (Yoopan, 2019, p. 56) อีกตอนหนึ่งในตอนที่นางปัดทุมมาเตรียมอาหารไว้ต้อนรับทั้งสองท้าวที่ไปปราบอินทรี ความว่า “เจ้าจง เกี้ยวหมากท่อน พลุน้องหาก บ่งาม ... มีทั้ง สีเสียดก้อน หมากเสียดปูนผง มีทั้ง ยาขี้ช้าง พระอวนบ่ช่างชอย แท้แล้ว ... อันว่า ฟุ่งหมากน่อง บ่ทันเคี้ยวก็หากแดง พี่แล้ว” (Yoopan, 2019, pp. 72-73) จากตัวอย่าง เป็นการใช้พืชเพื่อแสดงความรักทั้งการใช้พืชที่มีรูปร่างและกลิ่นเป็นที่พึงพอใจ เช่น ดอกไม้ หรือการใช้พืชที่เป็นอาหารเพื่อต้อนรับ เช่น หมาก พลุ ยา เหล่านี้ล้วนใช้พืชเพื่อแสดงความรักและเพื่อทำให้อีกฝ่ายพึงพอใจเช่นกัน

2.4 การใช้พืชเพื่อเป็นอนุภาคของสิ่งวิเศษ

ในเรื่องล้านกเต็นด่อนมีการใช้พืชเพื่อเป็นสิ่งวิเศษ เช่น ในตอนที่นักเต็นด่อนไปเจอชมพู ความว่า “ยาก็ บายเอาได้ ชุมพูชิมเบ้ง ลดฮ่วงเฮ้า เถิงเท่าฮ่วงหอม ย่าก็ เลยหายเสียง โรคาแสนสิ่ง ก็อว่า เจ็บคูเคี้ยว เอ็นน้อยใหญ่หลวง หายทั้ง ม้วดาเผา เม้าหัวหายสว่าง ก็เพื่อ ลดหมากไม้ ชุมพูแก้วช้วนคิง แท้แล้ว” (Yoopan, 2019, pp. 23-24) อีกตอนหนึ่งในตอนที่ท้าวกำพร้าว้งชุบชีวิตชาวเมืองอินทะบิดดา ความว่า “บาก็ บายเอาไม้ค้อนเท้า ปลายซี่บนาน” (Yoopan, 2019, p. 70) จากตัวอย่าง

พบการใช้พืชแบบระบุชนิด คือ ชมพู่ในอนุภาคของยาวิเศษที่ทำให้หายจากโรคภัย และการใช้พืชแบบไม่ระบุชนิด คือ ไม้เท้าวิเศษในอนุภาคของสิ่งวิเศษขุบชีวิต

อภิปรายผล

วรรณคดีอีสานเรื่องล้านกเต็นต์ก่อนมีการเรียกชื่อพืชและสัตว์ 2 รูปแบบ คือ การเรียกแบบไม่เจาะจงชนิดและการเรียกแบบเจาะจงชนิด โดยการเรียกแบบไม่เจาะจงชนิดมี 2 กลวิธี คือการใช้คำศัพท์ทั่วไปและการใช้คำยืม โดยการเรียกแบบไม่เจาะจงชนิดนี้ช่วยให้เกิดจินตภาพที่หลากหลาย ไม่จำกัดว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์สายพันธุ์ใดในชนิดนั้น ๆ ส่วนการเรียกแบบเจาะจงชนิดเป็นการเรียกพืชพืชและสัตว์ตามสายพันธุ์ย่อยในแต่ละชนิดและบรรยายละเอียดของแต่ละสายพันธุ์ซึ่งช่วยให้ผู้รับสารเกิดจินตภาพได้ตรงตามกับผู้ประพันธ์ แต่ทั้งนี้การเรียกแบบเจาะจงชนิดผู้รับสารกับผู้ประพันธ์ต้องมีการรับรู้ที่เหมือนกันเพราะหากการรับรู้ต่างกันก็จะทำให้ไม่สามารถสื่อสารกันได้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

ในด้านบทบาทหน้าที่ในล้านกเต็นต์ก่อนพบ 4 กลุ่มใหญ่ คือ การใช้พืชและสัตว์เพื่อดำเนินเนื้อเรื่อง การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงวิถีชีวิต การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงอารมณ์ และการใช้พืชและสัตว์เพื่อเป็นอนุภาคของสิ่งวิเศษ ดังนี้

กลุ่ม 1 การใช้พืชและสัตว์เพื่อดำเนินเนื้อเรื่อง เป็นการ ใช้พืชและสัตว์ในองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์พบการใช้ 5 บทบาท คือ 1) ใช้เป็นตัวละครพบทั้งตัวละครฝ่ายดีและตัวละครปรปักษ์ โดยสัตว์ที่ถูกใช้เป็นตัวละครนี้เป็นสัตว์ที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดทัศนะว่าสัตว์นั้นดีหรือร้าย 2) ใช้เป็นปมปัญหาพบว่าพืชและสัตว์ถูกนำมาสร้างเป็นปมปัญหาเพื่อให้ตัวละครเอกแก้ปัญหาและดำเนินเรื่องมาสู่จุดสิ้นสุด 3) ฉากพบว่ามีการใช้พืชและสัตว์ในการพรรณนาฉากทั้ง 2 ประเภท คือ ฉากที่เป็นเวลาและฉากที่เป็นสภาพแวดล้อม โดยพืชและสัตว์ในฉากนี้ช่วยในการดำเนินเรื่องและสื่ออารมณ์ 4) ภาพพจน์พบว่ามีการใช้พืชและสัตว์ในภาพพจน์แบบอุปมาและอุปลักษณ์เพื่อขยายความในสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ ทั้งนี้การใช้พืชและสัตว์

ในลักษณะดังกล่าวช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ และ

5) สำนวน พบการใช้พืชและสัตว์เพื่ออธิบายสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอโดยไม่ต้องอธิบายความกำกับแต่ใช้สำนวนเป็นตัวช่วย

กลุ่ม 2 การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงวิถีชีวิต เป็นการ ใช้พืชและสัตว์สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนลงในงานวรรณกรรม ซึ่งจากการศึกษาพบ 9 บทบาท คือ ใช้เป็นเครื่องมือในการพบนัน ใช้เป็นอาหาร ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสาร ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ใช้แสดงศิลปกรรม ใช้เป็นเครื่องประดับ ใช้เป็นเชื้อเพลิง ใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม และใช้เป็นยานพาหนะ บทบาทข้างต้นที่กล่าวมานี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์นั้นต้องพึ่งพาพืชและสัตว์ในด้านต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพและเพื่อความพึงพอใจของตน

กลุ่ม 3 การใช้พืชและสัตว์เพื่อแสดงอารมณ์ เป็นการ ใช้พืชและสัตว์ในการแสดงอารมณ์ของตัวละครซึ่งพบ 2 อารมณ์ คือ คร่ำครวญและรัก ทั้งสองอารมณ์นี้สื่อสารโดยใช้พืชและสัตว์ในทัศนะของมนุษย์ในการสื่อสาร ทั้งนี้พืชและสัตว์ที่ถูกนำมาใช้กลายเป็นสัญลักษณ์ของอารมณ์ เช่น ดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์ของความรัก

กลุ่ม 4 การใช้พืชและสัตว์เพื่อเป็นอนุภาคของสิ่งวิเศษ เป็นการ ใช้พืชแสดงความต้องการของมนุษย์เช่น เป็นยารักษาโรคหรือช่วยฟื้นคืนชีวิต อนุภาคของสิ่งวิเศษนี้อาจมาจากสรรพคุณของพืชที่มนุษย์ใช้เป็นยาโดยนำความสามารถนั้นมาสร้างเป็นของวิเศษตามจินตนาการของตน

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Uttaranit and Hongsuwan (2019, pp. 11-24) และ Woradejnaiyana and Hongsuwan (2019, pp. 300-301) บางประการ โดยเฉพาะประเด็นที่กล่าวว่าพืชและสัตว์ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของทั้งความคิดและความชั่วร้าย ซึ่งอาจจะช่วยเหลือหรือทำลายมนุษย์ก็ได้ ทั้งนี้อย่างไรก็ตามผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้ศัตรูตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น นกอินทรีที่เป็นศัตรูของมนุษย์เพราะมักจะกินสัตว์อาทิ ไก่ที่มนุษย์เลี้ยงไว้เป็นอาหาร ในทางกลับกันมนุษย์เลือกใช้สัตว์ที่ตนมีทัศนะว่าสวยงาม เช่น นกกระเด็น นกแก้ว เป็นตัวละครฝ่ายดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการยอมรับและเลือกใช้สัตว์บางชนิดมาเป็นสัญลักษณ์

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์ในวรรณคดีอีสานเรื่อง
ล้านก่เต็นด่อนช่วยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กับพืชและสัตว์นั้นอยู่ในร่วมกัน โดยมีมนุษย์เป็นผู้
กำหนดใช้พืชและสัตว์ให้เป็นหรือมีหน้าที่ตามที่มนุษย์ปรารถนาเพื่อตอบสนอง
ความต้องการของตน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยังต้องพึ่งพาพืชและสัตว์ในด้าน
ต่าง ๆ อยู่จวบจนปัจจุบัน นอกจากนี้การใช้พืชและสัตว์ยังมีวัตถุประสงค์ในการดำเนิน
เนื้อเรื่องของงานวรรณกรรมให้มีความน่าสนใจ มีวรรณศิลป์ที่ไพเราะ สร้างความ
สะเทือนอารมณ์ และยังช่วยแสดงภูมิรู้ของผู้แต่งซึ่งสะท้อนภาพพืชและสัตว์ที่ปรากฏ
ในเนื้อเรื่อง

ข้อเสนอแนะ

นอกจากการศึกษารวบรวมเรียกชื่อชนิด และบทบาทหน้าที่ของพืชและสัตว์
สามารถศึกษาเรื่อง ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการใช้ภาษา ฯลฯ เพิ่มเติม

References

- Pagdee, S. (2008). *Nokkratendon: An analysis of beliefs and social reflection picture*.
(Thesis). Naresuan University. [in Thai]
- Punnotok, T. (2019). *Comparative analysis of regional literature* (6th ed.).
Ramkhamhaeng University Press. [in Thai]
- Punnotok, T. (2020). *North-eastern Thai literature* (6th ed.). Ramkhamhaeng
University Press. [in Thai]
- Soontherotoke, S. (2020). *Literary appreciation* (3rd ed.). Ramkhamhaeng University
Press. [in Thai]
- Uttaranit, P., & Hongsuwan, P. (2019). Horses in I-san literature: Roles and cultural
meanings. *Journal of Graduate Study in Humanities and Social Sciences*,
5(2), 1-28. [in Thai]

- Woradejnaiyana, K., & Hongsuwan, P. (2019). Snake in Isan literature: Metaphors and cultural interpretation. *Humanities and Social Sciences*, 36(3), 278-303. [in Thai]
- Woradejnaiyana, K., & Pengrapha, P. (2021). Plants: Motifs in Isaan folktales and the study of cultural meanings. *Silpakorn University Journal*, 41(6), 41-52. [in Thai]
- Yoopan, P. (2019). *Lam Noktendon*. Ancient Document Conservation Group, The Research Institute of Northeastern Art and Culture, Maha Sarakham University. [in Thai]

Authors

Watanachai Monying

Thai Language Program, Faculty of Humanities, Naresuan University
99 Moo 9 Phitsanulok-Nakornsawan Rd., Tumbon Tharpoa, Ampure Mueng
Phitsanulok, Phitsanulok Province, Thailand, 65000

Tel: 0-5596-2007 E-mail: watanachaim@nu.ac.th

Varark Phetdi

Thai Languages Program, Faculty of Humanities,
Ramkhamhaeng University, Ramkhamhaeng Rd., Huamark, Bangkok,
Bangkok, 10241

Tel: 0-2310-8250 E-mail: varark.p@rumail.ru.ac.th